

ДЕРЖАВА У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

О. М. Головінов,

к. е. н., докторант кафедри економічної теорії,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
ім. Михайла Туган-Барановського

На абстрактно-логічному рівні аналізу розглянута інноваційна діяльність держави з виробництва правових інститутів як важлива, недостатньо досліджена царина соціально-економічних взаємодій усіх форм і видів, результатом яких є формальні норми і правила. Обґрунтовується необхідність активізації цієї діяльності як державного інституційного підприємництва, а також підсилення ролі суспільства у здійсненні контролю за інституційним виробництвом держави.

At abstractly-logical level of analysis innovative activity of the state on creation of legal institutes as important, not enough explored region of socio-economic co-operations of all forms and prospects is considered, the result of which there are formal norms and rules. The necessity of activation of this activity as state instytutyonal enterprise is grounded, and also strengthening of role of society in realization of control after instytutyonal production of the state.

Сьогодні все очевидніше стає помилковість положень щодо обмеження державного втручання в економіку, обумовленого вимогами самого конкурентного ринку. Практика країн європейського співтовариства, куди прагне увійти Україна, показує, що ліберальний курс економічного розвитку неможливий без диверсифікованої участі держави у розширеному відтворенні суспільних благ у таких сферах, як оборона, соціальне забезпечення, екологічний захист, фундаментальна наука, у переговорних процесах конкуруючих на світовому ринку національних агентів, результат яких залежить від сили і потужності конкретної держави. Але перш за все, необхідність держави пов'язана з упорядкуванням в суспільстві, створенням умов для узгоджених дій людей шляхом законодавчо встановлюваних норм і правил поведінки суб'єктів, ухвалення законів і забезпечення їх дотримання. Інакше кажучи, держава як інститут суспільства формує або впливає на соціально-економічні основи буття цього суспільства. З філософсько-методологічної точки зору, тут немає ніякої суперечності. Навпаки, в наявності підтвердження того, як "форма" може активно, навіть перетворювально, впливати на свій "зміст".

В період трансформації економіки першочерговою діяльністю дер-

жави є інституціоналізація тих відносин, які виникли об'єктивно як вимоги перехідного періоду. Усвідомлення важливості створення відповідної інституційної системи суспільства з'явилося імпульсом для генези вітчизняного неоінституціоналізму. Його проблемами стали займатися багато українських учених, зокрема О. Алімов, А. Даниленко, В. Трегобчук [1], В. Геєць [2], В. Голян [3], В. Поворозник [4], Л. Шостақ [5] і ін. У існуючих дослідженнях дана оцінка інституційної системи України, в якій протікають соціально-економічні процеси, докладно розглядаються науково-інституційні основи стійкого економічного розвитку окремих народногосподарських комплексів. Що стосується суб'єктів інституційного сектора, де формуються відповідні правові інститути, регулюючи логіку і спрямованість розвитку їх соціально-економічних взаємодій, ролі цих суб'єктів в інституційних змінах, ці питання поки відносно рідко, наприклад, в [4] стають предметом наукових досліджень. Особливо це стосується державної інноваційної діяльності з виробництва прогресивних інститутів. Актуальність і недостатня розробленість цієї проблеми визначили тему дослідження.

Метою даної роботи є аналіз держави як інституційного суб'єкта, імперативом якого в транзитивній

економіці стає інноваційна діяльність у сфері інституційного виробництва. Методологічну основу складають діалектичні і дедуктивні методи, що дозволяють визначити необхідні для дослідження положення неінституціональної теорії і використати їх для вирішення поставленого завдання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світова і вітчизняна практика переконують нас в тому, що ринкова економіка — це економіка обмінних трансакцій, які неможливі поза рамками людських взаємодій. Оформлення взаємодій членів суспільства у певні норми і правила, закріплення даних норм і правил як загальноприйнятих регуляторів і координаторів указаних взаємодій є процесом їх інституціоналізації. Тому ринкова трансформація української економіки пов'язана з інституціоналізацією процесу формування перехідної економіки і адекватного їй інституційного сектора. Інституційна система держави повинна відповідати вимогам і внутрішній логіці розвитку інституційної системи суспільства, де діють традиції, норми моралі, честі тощо. Стосовно формування і розвитку інституційного сектора це означає, що система неформальних інститутів суспільства, наприклад звичаї, моральність, повинна бути природною і легітимною (у суспільно-правовому значенні) основою розвитку системи формальних норм і правил держави (законів, указів, постанов). "Причому закони, що приймаються державою, складають ... лише невелику частину необхідних інститутів. Інша частина — норми, традиції і звичаї, що склалися в попередній період функціонування господарської системи, яка знаходиться в процесі трансформації" [6, с. 88]. Якої б якості не створювалася інституційна система, вона повинна бути орієнтована на подальший розвиток ринково-конкурентної системи відносин. Не повинно йтися про те, чого належить бути більше: ринкової стихії або державного "розуму". Тут необхідний "тонший діалектичний зріз": більше повинно бути і конкурентного ринку, і сучасної цивілізованої держави. Потрібен не взаємоперехід протилежностей одна в одну, а розвиток їх в системі неантагоністичної взаємодії.

Реформування інституційного сектора вітчизняної економіки не може обмежуватися рамками тільки економічного господарювання. Поза відносин соціальних економічні відносини втрачають свою функціональність, так само соціальні відносини поза відносинами економічними втрачають свою предметність. Адекватного підходу вимагає і перехід країн до епохи постіндустріальних відносин. Оскільки в інфор-

маційному суспільстві основна увага буде приділятися послідовній інтелектуалізації особи, то проблема інституційних перетворень об'єктивно зводиться до того, щоб забезпечити відповідні умови для прискореного розвитку інтелектуального капіталу нації в цілому. Тому сферою особливої уваги стає інституційний капітал, що виникає в результаті соціально-економічних взаємодій або трансакцій (обмінів — стосунків). Як сукупність формальних і неформальних координаторів і регуляторів вказаних взаємодій, інституційний капітал функціонує переважно у формі інтелектуальних специфічних цінностей і нематеріальних активів нації. Проте він повинен володіти ознаками цілісності, стійкості, певної адаптивності і відтворювальності. Отже, інституційний капітал слід формувати як інституційну систему, в якій оптимізовані неформальні і формальні, загальні і локальні, легітимні і нелегітимні норми і правила, а також відповідні інституційні устрої і інституційні інструменти, що забезпечують їх дотримання.

Актуальність подібного підходу обумовлена, по-перше, тим, що саме в рамках інституційного сектора інституційна теорія досліджує трансакційні витрати, що виникають при безлічі різних соціально-економічних взаємодій економічних суб'єктів і мультиплікативно зростають при переході від однієї соціально-економічної системи відносин до іншої. Так, логіка і зміст трансформаційних процесів в Україні продемонстрували могутнє зростання трансакційних витрат у рамках створеного урядовцями всіх рівнів адміністративного ринку, де здійснюється обмін різного роду "винагород" за відповідні "заборони і дозволи". По-друге, від інституційного (трансакційного) сектора все більше залежить трансформаційний сектор економіки, де виробляються матеріальноречовинні активи і послуги. По-третє, виходячи з того, що інституційний сектор пов'язаний з виробництвом, тільки не матеріальних цінностей, а інститутів як інтелектуальних специфічних цінностей і нематеріальних активів у формі приватних, групових (інакше клубних) і суспільних благ, саме тут доречні механізми інноваційно-творчого підходу до створення цих активів, що може бути визначене як інституційне підприємництво.

У трансформованій економіці підприємницька діяльність економічних агентів всіх рівнів у сфері формування інститутів, інституційних устроїв і відповідних інституційних інструментів в рамках інноваційного підходу є до певної міри новим явищем. Тим більше воно виступає таким з погляду специфічної ролі дер-

жави як суб'єкта інноваційної діяльності у сфері інституційного виробництва. Отже, істотним чинником формування, якісного оновлення і вдосконалення інституційного сектора можна вважати інституційне підприємництво. Як у зарубіжній [7, 8, 9], так і у вітчизняній літературі в даному контексті йдеться про інституційні зміни, які "... виявляються в появі нових правил з відповідними механізмами забезпечення їх дотримання, зникненні старих діючих правил, а також зміні структури трансакцій в рамках існуючого набору правил (процедур) для їх учасників. У зв'язку з цим виникають питання, що відносяться до визначення умов інституційної рівноваги, її стабільності, справедливості існуючих інститутів в уявленні учасників обмінів, значення організацій в інституційних змінах" [10, с. 519-520]. У якості активних інституційних підприємств розглядаються індивідуальні підприємці, а також організації як сукупність суспільно-визначених індивідів, об'єднаних загальною метою. Джерелом їх інституційного підприємництва "служать змінювані відносні ціни". Значення зміненню в співвідношенні цін надається тому, що "воно змінює стимули, випробовувані індивідом в процесі людських взаємостосунків, єдиним іншим джерелом інституційних змін виступають зміни вподобань" [7, с. 111].

На нашу думку, мікроекономічний "зріз" суб'єктної структури інституційного підприємництва є недостатнім стосовно системного підходу дослідження інституційного сектора в цілому. Тому виникає необхідність дослідження макроекономічного або суспільного інституційного підприємця, яким є держава. Слід зауважити, що в сучасній вітчизняній науці актуалізується самостійне завдання щодо дослідження держави як суб'єкта і господарської підприємницької діяльності [11, 12] і інституційної [1, 2]. У першому наближенні до проблеми необхідно зазначити наступне. Внутрішня логіка розвитку ринкового господарства дозволяє з'ясувати спонукальний мотив державного інноваційного підприємництва. Якщо для індивідуального підприємця, організації таким є динаміка відносних цін, то для держави як інституційного підприємця — умови функціонування підприємств, що змінюються як в трансформаційному, так і трансакційному (інституційному) секторі національного господарства як цілісної системи. Як суб'єкт інституційного підприємництва держава виконує функцію формування і розширеного відтворення інститутів, регулюючих і координуючих цілісну систему соціально-економічних взаємодій в суспільстві. Тому, якщо об'єктом

індивідуального інституційного підприємництва є, перш за все, система приватних і групових (клубних) цінностей — інститутів, то об'єктом інституційного підприємництва держави виступає інституційний капітал нації в цілому, як-от:

— формальні інститути, що діють у формі державного законодавства;

— неформальні норми і правила у сфері соціально-економічних взаємодій, здійснюваних на суспільному рівні;

— діючі приватні і клубні (наприклад, в Україні — Український союз промисловців і підприємців, Аграрна конфедерація, професійні союзи, Недержавний пенсійний фонд, політичні партії і ін.) правила — обмеження недержавного сектора економіки. Слід підкреслити, що цей інститут повинен бути об'єктом державного моніторингу і науково обґрунтованого відбору норм і правил, які забезпечують високу соціально-економічну ефективність: адже у практичному плані саме тут здійснюється інституційне тестування створених на офіційно-суспільному рівні норм і правил, і імпортованих інститутів;

— нові інститути, що проходять соціально-економічну апробацію (тестування) на предмет відповідності вимогам права як імперативу справедливості і, отже, високої економічної ефективності.

В умовах глобалізації інституційне підприємництво припускає не тільки інституційне виробництво у сфері трансакцій на основі неформальних інститутів і існуючих формальних норм і правил, але і діалектичне використання світового досвіду інституційного виробництва з метою упровадження його в загальну інституційну систему вітчизняного господарства. Інакше кажучи, імпорт інститутів (з можливим використанням селекції окремих інституційних елементів) з інших господарських національних систем, що довели свою творчу силу. Оскільки ця система функціонує в контексті і взаємозв'язку з реальними процесами індивідуального і суспільного відтворення, інституційне підприємництво, як процес створення інноваційних інститутів, повинне мати відтворювальний характер. В узагальненому вигляді діяльність держави з інноваційного відтворення інститутів можна уявити наступним чином (рис. 1).

Об'єктна структура державного інституційного підприємництва включає практично усі сфери і рівні соціально-економічної діяльності в рамках національного господарства з тим, щоб забезпечити правовий характер його руху і розвитку. Тому алгоритм інституційного підприємництва держави пов'язаний з пошуком необхідних інститутів. Основни-

ми елементами його є інституційне проектування як створення конструктивного задуму і формування на його основі "позитивного права" або закону. Причому держава повинна діяти в рамках вимог еволюційної економічної теорії, відповідно до яких інститут не може виникнути раніше, ніж цього вимагає сама господарська практика. "Інститут виникає на рідному ґрунті, в середовищі звичних традиційних інститутів у відповідь на потребу в вирішенні якої-небудь виниклої проблеми. Завдання полягає в тому, щоб відчувати потребу, рух знизу і потім ... об'являти "дикорослий" зразок, мінімізувати витрати його входження в соціальні практики. Держава ... прагне забезпечити баланс інтересів і досягає його при виробленні формальної норми (закону)" [13, с. 17—18].

У руслі вищезазначеного слушно зауважити, що інституційний задум як перша ланка інституційного підприємництва не завжди відрізняється інноваційністю, про що свідчить вітчизняна практика формування інститутів. Наприклад, у результаті перетворення уможливлених теоретичних конструкцій в загальне правило, небажання використовувати інституційний імпорт законодавче забезпечення системи державних закупівель виявилось неефективним. Подальші неодноразові обговорення, внесення доповнень і поправок з метою знаходження конструктивних змін законодавства у сфері державних закупівель вимагають додаткових витрат, що ще більше підсилює неприємницький характер інституційної діяльності відповідних структур держави. Щоб даний закон став "сильним інститутом", держава повинна прагнути діяти компромісу між суперечливими інтересами учасників системи відносин державних закупівель, для регулювання і координації яких він і призначений.

Найважливішою формою прояву підприємницької діяльності держави у сфері виробництва інститутів є інституціоналізація правових або еквівалентних обмінів в загальній системі ринкових трансакцій. Цей напрям діяльності держави безпосередньо пов'язаний із зміцненням інституційних основ конкурентного ринкового механізму, розвитком рівномірного обміну — стосунків господарських агентів з позитивною асиметричністю інформації і системою позитивних зовнішніх і внутрішніх ефектів. По суті, йдеться про інституціоналізацію захисту прав власників, а також оптимізацію інтересів як виробників, так і споживачів. Вітчизняна і світова практика доводить, що поза сферою правових (еквівалентно-вартісних) обмінних трансакцій при одночасному зростанні економічної ефективності оп-

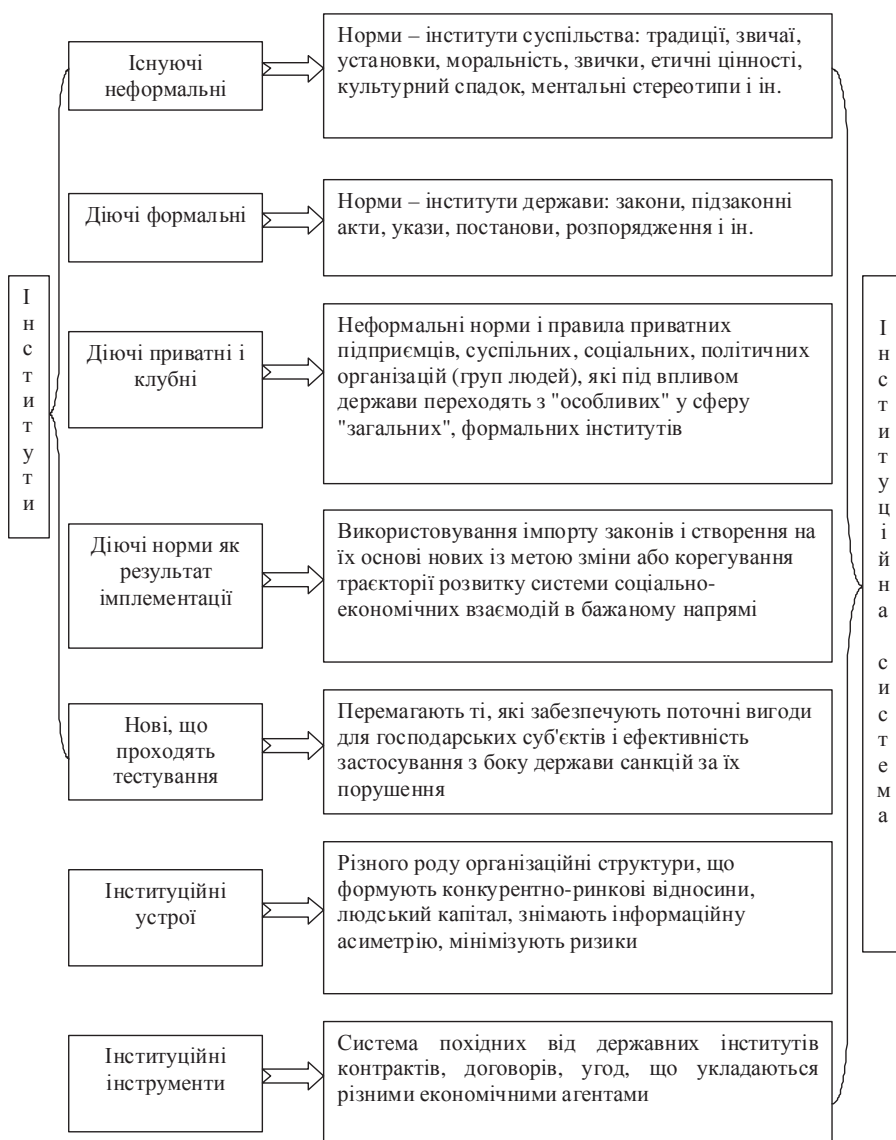

Рис. 1 Об'єктна структура інституційного підприємництва держави

тимізувати соціальну справедливість не вдається.

У системі інституційного виробництва держави головна роль і основне значення об'єктивно закріплена за базовими, безпосередньо суспільними і в цілому формальними інститутами. Вони обумовлюють розвиток системи власності, визначають цілі і інструменти економічної і соціальної політики, формують принципи соціально-економічної стратегії і т.д. Проте багато офіційних інституційних інновацій мають неправовий (несправедливий) характер саме тому, що слабо "ввібрали" в себе творчий потенціал неформальних норм і правил соціально-економічних взаємодій (культурні цінності суспільства, традиції, звичаї, етичні установки і ін.). Тому процес розв'язання протиріч між формальними і неформальними інститутами, по суті, є інституційним підприємництвом на всіх рівнях (і індивідуальному, і державному). При цьому державне підприємництво полягає не тільки в тому, щоб здійснити відбір найефек-

тивніших діючих норм, але і забезпечити сприятливий "макроекономічний клімат", що спричинятиме їх розвиток, створення за їх допомогою механізмів — стимулів там, де можлива нова якість економічного зростання. Наприклад, можна стверджувати, що законодавство в контексті технологічних змін, всемірно заохочуючи інвестиції в новаторство, формування нових організаційних форм інноваційної діяльності, об'єктивно є правовим, а само інституційне виробництво держави вважатиметься підприємницьким, бо забезпечує вигоди для господарюючих суб'єктів. І навпаки, законодавство, що заохочує неформальні норми і правила, що формуються в рамках окремих соціальних груп, економічна успішність яких пов'язана не з інноваційною, а рентоорієнтованою поведінкою, не може бути елементом державного інституційного підприємництва. В українських умовах це стосується, наприклад, інститутів неправових приватних форм і способів привласнення природної

ренти, землі, навіть за наявності закону про продовження мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, хоча, як показує досвід багатьох країн, достатньо було б власницьких і використовувальних відносин і відповідних правовочностей.

Як справедливо помічає Д. Норт, "... у інституційному контексті ефект залежності від траєкторії попереднього розвитку виступає в складніших формах, ніж в контексті технологічних змін. Ця складність пов'язана і з взаємодією між суспільством і економікою, ... і з роллю культурної спадщини, яка обумовлює стійкість багатьох неформальних обмежень" [7, с. 137]. Слід підкреслити, що залежність інституційних змін від логіки і змісту розвитку неформальних інститутів минулого містить і позитивний, і негативний результати, що підтверджує практика української дійсності. Так, "загублені" в радянському минулому норми поведінки індивіда як власника не тільки виробничого, але і трудового капіталу обумовлюють і сьогодні його терпимість, покірність, мовчазну погоджувальну позицію у всьому, що пов'язано з ринковими трансформаціями і їх результатами. Саме ця "спадщина", звичка очікування "кращого майбутнього" в цілому виконує позитивну роль, рятуючи українську економіку, для якої характерний високий ступінь зношеності і морального старіння речовинного капіталу, від поглиблення нестабільності і падіння. Використавши стійкість зазначених неформальних норм, держава ініціювала і ввела в дію формальний інститут пропорційного оподаткування доходів усіх громадян України. Дана інституційна інновація держави носить невідприємницький характер, оскільки ніяк не пов'язана з рухом власності і специфікацією її прав, є несправедливою, бо в ній відсутня гуманістична засада.

Правові закони і підзаконні акти як результат невідприємницької інституційної діяльності держави створюють умови для неефективного функціонування підприємств і навіть цілих галузей. Утворюється "провал" держави у формі неадекватного вимогам економічної системи інституційного виробництва, що ставить господарюючих суб'єктів перед вибором: здійснювати свої ринкові трансакції відповідно до офіційних або латентних (прихованих, неофіційних) інститутів. При цьому важливо підкреслити, що латентні інститути автоматично зовсім не означають, що вони є неправовими, навіть якщо суперечать вимогам інститутів офіційних. Якскраєм прикладом даного твердження є наслідки інституційного виробництва у сфері аграрного сектору нашої країни. Дотримання офіційних законів, указів, що приймаються державою і спрямовані

на реалізацію аграрної реформи, супроводжувалося безладом в аграрному секторі на догоду певній групі зацікавлених в цьому людей. Практично перестала існувати галузь льонівиробництва (посівна площа скоротилася майже в 12 разів — з 172 тис. га у 1990 до 14 тис. га в 2006 р.), в занедбаному стані знаходяться господарства цукровиків (реалізація цукрових буряків скоротилась відповідно майже в 2,5 рази — з 43283 тис. тонн до 16431 тис. тонн), молочарників (виробництво молока сільськогосподарськими підприємствами скоротилося відповідно у 8 разів — з 18023 тис. тонн до 2017 тис. тонн) [14, с. 147, 152]. І лише окремі групи господарств, працюючі всупереч офіційним правовим інститутам держави, збереглися і розвиваються.

На нашу думку, в даному випадку була порушена так звана траєкторія інституційного розвитку аграрної системи країни. Поняття траєкторії інституційного розвитку економічної системи, як відомо, виділяється сучасними інституціоналістами. Вона набуває особливої актуальності у тих випадках, коли в країну імпортується чужі суспільні інститути і треба проводити аналіз ступеня ефективності цього інституційного імпорту. Дана ефективність залежить від ступеня і характеру конгруентності (сумісності) пануючих в країні-імпортері неформальних і формальних норм і імпортованих норм, які починають функціонувати на базі і у взаємодії з національними нормами [9, с. 206]. Якщо ж має місце розузгодженість імпортованих і традиційних неформальних норм, то замість позитивного результату можливі негативні наслідки. Як одна з очевидних невідповідностей фактичних результатів реформ тим, що намічались, є становище з власністю на землю в аграрному секторі. Замість очікуваного ефективного приватного власника має місце зубожіння значної частки сільськогосподарського населення. Усунення інституційних "провалів" держави в даному випадку пов'язано з розробкою нових формальних правових норм, проте технологія її повинна бути інша: не використання інституційного імпорту і іноземних радників, а залучення до цього процесу досвіду безпосередніх виробників, діяльність яких відповідає інтересам селян, а значить, і держави.

Основним персоналізованим суб'єктом інституційного підприємництва, швидше за все, слід вважати органи законодавчої влади країни. Саме влада є, з одного боку, джерелом формальних норм, а з іншого — засобом їх упровадження в систему соціально-економічних і інших трансакцій. Інноваційна діяльність держави зі створення прогресивних інститутів вимагає не праці в звичному розумінні, тобто доцільних зу-

силь суб'єкта по створенню традиційно сприймаємих благ, а творчої, інтелектуальної діяльності. Оскільки дана діяльність передбачає спеціальні знання, уміння, тобто напруту і використання інтелектуального капіталу інституційних підприємців (структур державної влади), інституційне підприємництво держави виступає інтелектуальним зрізом її узагальненого підприємництва. Отже, по відношенню до інтелектуального капіталу інституційне підприємництво (не тільки держави, але і інших суб'єктів інституційного підприємництва) може розглядатися як його функція і як специфічна форма його прибутковості. Про ступінь прибутковості можна судити по тому, наскільки створювані інститути дійсно позитивні і конструктивні з погляду суспільно-економічного прогресу.

Найважливішим критерієм інноваційності вироблених державою норм і правил економічних взаємодій є їх вплив на систему соціальних відносин. Причому кількісні параметри об'єму виробництва і споживання не завжди свідчать про дійсну соціальну спрямованість формування і функціонування створюваного, перш за все, державою інституційного сектору економіки. Оскільки в постіндустріальному суспільстві, на яке зорієнтована Україна, основна увага надається послідовній інтелектуалізації особи, проблема інституційних перетворень об'єктивно повинна зводитися до того, щоб забезпечити відповідні умови для розвитку загальнолюдських цінностей при різноманітті національних культур і особливостей українського менталітету. Саме цей результат можна було б розглядати як специфічну форму доходності, "прибутковості" всієї нації, забезпечувану інституційною підприємницькою діяльністю держави.

Оскільки від створюваних державою норм і правил, як самостійних цінностей, залежить зростання або падіння продуктивності суспільного відтворення в цілому, необхідні практичні зусилля по підвищенню ефективності і якості експертизи створюваних інститутів, їх тестування на предмет очікуваної соціально-економічної ефективності і контролю за діяльністю головного виробника офіційних інститутів, тобто держави. Цей контроль примусить "політиків... зберігати певні обмеження. Їх подальші спроби використовувати одержану владу для упродовження наївно сформульованих уможлядних концепцій суспільного устрою повинні каратися службовим пониженням. Якщо лідери не відчувати меж своїх дій, що можна тоді чекати від тих, хто обмежений їх указами?" [15, с. 418]. В Україні для експертизи і контролю інституційної творчості органів, що володіють законо-

давчою ініціативою, використовуються формальні і неформальні структури, серед яких наукові центри (Інститут економічних досліджень і політичних консультацій), суспільна організація "Всеукраїнське громадське об'єднання "Успішна Україна", Рада експортерів, Громадська рада при Міністерстві економіки, дорадчі утворення при органах влади і т. ін. Очевидно, виходячи з соціально-економічних результатів інституційних змін, що проводяться в країні, до діяльності цих структур не завжди спостерігається дбайливе ставлення. Їх чисельні спроби зробити щось визначне у різних напрямках поки не дають системних позитивних результатів, і це не дивно, адже владні команди, що беруть на себе законотворчу діяльність, надовго не затримуються. Тут важливо підкреслити, що держава, здійснюючи діяльність по подоланню так званих провалів ринку, не повинна привести до "провалів" самої держави в тому випадку, якщо вона якимсь чином створить інституційні "завади" на шляху прогресивного розвитку суспільства. Саме останні стали причиною соціальної безвідповідальності владних органів, українського бізнесу з погляду зневажливого ставлення до населення як споживача суспільних благ, все більшого витіснення рядового українця за межі комфортного природного ландшафту, розвитку тіньової економіки і т. д.

Сьогодні зовсім не дискусійним є твердження про те, що виробництво і відтворення інститутів, які координують усі види трансакцій в економіці практично всіх пострадянських держав, здійснюються спонтанно, без достатнього наукового обґрунтування. Це актуалізує необхідність становлення в інституційному секторі національного господарства системи інституційного підприємництва як інноваційної діяльності держави по створенню правових інститутів, що забезпечують справедливий характер відповідних трансакцій. У обговоренні проблем інституційного підприємства намічуються певні узагальнення і принципи, рекомендовані державі як інституційному підприємцю. Так, російський учений А. Нестеренко, розглядаючи можливий результат державного інституційного підприємства, звертає увагу на наступне: "Правило і норма дотримуються тим повніше, чим більше вони відповідають інтересам тих, на кого розповсюджуються. В цьому випадку знижуються трансакційні витрати опортуністичної поведінки ... Юридичні правила повинні наслідувати ринку. Це значить, що закони, які приймаються державою, повинні розподіляти права власності таким же чином, як це зробив би ринок за відсутності трансакційних витрат. У цьому вия-

вилася би роль держави у переборюванні фіаско ринку" [9, с. 406—407]. Проте державна інноваційна діяльність з виробництва прогресивних інститутів залишається важливою, але поки слабо дослідженою сферою відтворення інституційного капіталу нації. Тому у даній статті до деякої міри здійснена спроба подальшого розвитку недостатньо розробленої, у т. ч. у вітчизняній літературі, проблеми, яка має наукове і прикладне значення, прямий вихід на практику, на поєднання інтересів усіх верств населення з погляду справедливого характеру відповідних трансакцій.

ВИСНОВКИ

Українська практика трансформаційного періоду свідчить, що в інституційній діяльності суспільства проглядається швидше набір непослідовно здійснюваних заходів, ніж логічно злагоджена і науково-обґрунтована діяльність відповідних інституційних структур. Це стримує формування сприятливого інституційного клімату, що забезпечує розширене відтворення інноваційних інститутів у сфері виробництва і привласнення суспільних благ. Основним інституційним інноватором може бути тільки держава, оскільки саме вона законодавчо закріплює неформальні інститути, що склалися, і розробляє нові. Свідома, цілеспрямована діяльність держави по виробництву інноваційних, творчих, правових інститутів, регулюючих і координуючих усю систему господарських трансакцій, може розглядатися як інституційне підприємство держави. Дана діяльність завжди міститиме в собі певну частку неконкретності через складну і суперечливу будову держави як системного інституту, а також нечіткості суб'єктної структури підприємницької діяльності держави. Загальна задача державного інституційного підприємства вбачається в тому, щоб в законодавчому порядку, за допомогою системи правових заходів, створювати стимули для розвитку і вдосконалення людського капіталу, появи підприємства там, де воно справді забезпечує нову якість економічного зростання, якісного оновлення самої держави. У зв'язку з цим проблема інституційного підприємства зводиться до вирішення завдань по підвищенню якості і зростанню ефективності сфери створення і розширеного відтворення не будь-яких, а саме правових законів. Практична діяльність в даному напрямі об'єктивно повинна бути пов'язана з вживанням заходів по вдосконаленню задіяного тут людського і інтелектуального капіталу конкретного суб'єкта, незалежної експертизи і контролю результатів інституційного підприємства.

Література:

1. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: Монографія (О. М. Алімов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.). — К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. — 540 с.
2. Геєць В. М. Институциональные преобразования и общественное развитие // Экономика и прогнозирование. — 2005. — № 2. — С. 9—36.
3. Голян В. А. Проблеми формування інституціонального середовища національної економіки в умовах ринкових відносин // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 5. — С. 4—11.
4. Поворозник В. О. Институційна складова трансформаційного процесу // Формування ринкових відносин в Україні. — 2005. — № 2. — С. 25—28.
5. Шостак А. Б. Институціональний фактор економічного процвітання України // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. — Вип. 1 (8). / Голов. ред. О. П. Степанов. — К.: КНЕУ, 2002. — С. 69—75.
6. Тамбовцев В. А. Государство и переходная экономика: Пределы управления. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 1997. — 125 с.
7. Норт Даглас. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки: Пер. с англ. — К.: Основа, 2000. — 198 с.
8. Олейник А. Н. Институциональные аспекты социально-экономических трансформаций. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2000. — 158 с.
9. Нестеренко А. Н. Экономика и институциональная теория / Отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. — М.: Эдиториал УРСС, 2002. — 416 с.
10. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. — 591 с.
11. Чечетов М., Жадаи И. Государственное регулирование и государственное предпринимательство: мифы и реальность // Экономика Украины. — 2001. — № 12. — С. 10—18.
12. Головінов О. М. Загальні ознаки державного підприємства // Академічний огляд. Економіка та підприємство. — 2007. — № 1. — С. 20—23.
13. Кузьминов Я., Радаев В., Яковлев А., Ясин Е. Институты: от заимствования к выращиванию // Вопросы экономики. — 2005. — № 5. — С. 5—27.
14. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. — К.: Консультант, 2007. — 551 с.
15. Джеймс М. Бьюкенен. Сочинения: Пер. с англ. Серия: "Нобелевские лауреаты по экономике". / Фонд экономической инициативы. — М.: Таурис — Альфа, 1997. — 560 с.